

หน่วยที่ 9

การละเล่นพื้นบ้าน ไทย

ตอนที่ 9.1 การละเล่นในวิถีชีวิต

9.1.1 ลักษณะและประเภทของการละเล่น

1. การละเล่นกับชีวิต

ในสังคมไทย มีการละเล่นควบคู่กับชีวิตมาช้านาน ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ เช่น วรรณคดีบทละครเรื่องมโนราห์ กล่าวถึงการละเล่นชิงช้า การละเล่นสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์มานาน มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้ศึกษาการละเล่นในอดีต

2. การละเล่นกับวัฒนธรรม

ภาคกลาง เล่นเพลงเกี่ยวข้าว

ภาคอีสาน เล่นเซิ้งในกระบวนแห่บั้งไฟขอฝนในช่วงเดือนหก

ภาคใต้ เล่นเพลงบอกในช่วงตรุษสงกรานต์

ภาคเหนือ เล่นเพลงจ่อยประกอบการตีตีพินเปี้ยะเกี่ยวสาว

3. ประเภทการละเล่น

ลักษณะการเล่น แบ่งตามวิธีการเล่น เป็น เกม การเล่น กีฬา การเล่นผสมผสานกัน

ผู้เล่น แบ่งเป็นประเภทตามผู้เล่น

โอกาสที่เล่น แบ่งประเภทตามสถานที่และเวลาที่เล่น

ภูมิภาค แบ่งประเภทตามกลุ่มชุมชนและท้องถิ่น

9.1.2 ปัจจัยทางสังคมกับการละเล่น

1. สภาพแวดล้อม

ภาคกลาง มีการละเล่นที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพเกษตร

ภาคเหนือ มีการละเล่นของชาวล้านนาและชนกลุ่มวัฒนธรรมย่อย

ภาคอีสาน มีการละเล่นแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรม

ภาคใต้ มีการละเล่นที่แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมไทยพุทธ

2. ลักษณะการเมืองการปกครอง

สังคมไทยสมัยจารีต มีการปกครองที่แบ่งกลุ่มคนเป็นเจ้านาย ไพร่ ทาส ลักษณะการเล่นก็เป็นไปตามฐานะของบุคคล

3. ลักษณะเศรษฐกิจ

คนไทยประกอบอาชีพทำเกษตร และดำเนินชีวิตแบบพอเพียงไม่ต้องใช้สอยเงินตรา เพียงแต่แลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน เมื่อสังคมและเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อซื้อขายเป็นเศรษฐกิจทุนนิยม และใช้เทคโนโลยีการเพาะปลูกเพื่อเร่งผลผลิต ค่านิยมการเล่นเปลี่ยนไปตามฐานะทางเศรษฐกิจ

4. ลักษณะสังคม

พื้นฐานสำคัญของสังคมไทยคือครอบครัว เป็นครอบครัวขยายที่มีจำนวนสมาชิกมาก แต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติเดียวกัน และมีกิจกรรมทำร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ เมื่อสังคมเปลี่ยนไป ครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว

5. กระบวนการถ่ายทอด

ในปัจจุบันโรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเน้นการเรียนการสอนความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

9.1.3 บทบาทของการละเล่นไทย

1. การละเล่นเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

พิธีกรรมมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ การเซ่นสรวง การกินเลี้ยง และการละเล่นรื่นเริง การละเล่นจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่แยกไม่ออกจากพิธีกรรม

2. การละเล่นเสริมสร้างความสามัคคี

การละเล่นเป็นกิจกรรมที่เล่นร่วมกันหลาย ๆ คน

3. การละเล่นส่งเสริมการพัฒนาเด็ก

การละเล่นเป็นกิจกรรมบันเทิงที่เด็กได้เรียนรู้โดยไม่รู้ตัวได้รับความรู้ความเข้าใจ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และยังเป็นวิธีการพัฒนาผู้เล่นโดยเฉพาะเด็ก ๆ

4. การเล่นเป็นเครื่องควบคุมสังคม

ชุมชนหรือสังคมไทยแต่ละถิ่นมีกฎเกณฑ์และแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่สมาชิกในชุมชนสังคมยอมรับและปฏิบัติตาม เป็นเครื่องควบคุมและรักษาปทัสถานของสังคมทางอ้อม การละเล่นแต่ละประเภทจะมีกติกาการเล่นหรือข้อห้ามที่กำหนดไว้เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เหมาะสม และสอดคล้องกับปทัสถานของสังคม

5. การละเล่นเป็นเครื่องบันเทิงใจ

การละเล่นนำความสนุกสนานเพลิดเพลินใจ ให้แก่ผู้เล่นไม่จำกัดเพศ วัย อายุ หรือแม้แต่ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

6. การละเล่นเป็นสื่อของมวลชน

ในสมัยก่อนไม่มีเครื่องมือหรือช่องทางการสื่อสารแพร่หลายเช่น ปัจจุบัน ชาวบ้านจึงอาศัยการละเล่นประเภทเพลงพื้นบ้าน เป็นสื่อที่ถ่ายทอดข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน

ตอนที่ 9.2 การละเล่นเด็ก

9.2.1 ลักษณะการละเล่นเด็ก

1. วิธีการเล่น

เด็กจะเล่นได้ตลอดเวลาและปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม เด็กที่อายุใกล้เคียงกันและเพศเดียวกัน มักจะเล่นเป็นกลุ่มตามความสนใจ

2. การเปลี่ยนแปลงของการละเล่นเด็ก

2.1 **สภาพแวดล้อม** เด็กไทยในแต่ละยุคสมัยจะเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง

2.2 **สภาพครอบครัว** ปัจจุบันครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว แยกออกจากครอบครัวเดิม เด็กจึงขาดโอกาสที่จะเล่นกับญาติพี่น้องจำนวนมาก ๆ เช่นแต่ก่อน

3. แง่คิดจากการละเล่นของเด็ก

3.1 **การพัฒนาเด็ก** การละเล่นและของเล่นบางอย่างสามารถพัฒนากล้ามเนื้อเฉพาะส่วน ช่วยให้เด็กสามารถใช้อวัยวะได้คล่องแคล่วยิ่งขึ้น เด็กยังมีโอกาสฝึกใช้ความคิดหรือพัฒนาสมองในลักษณะการคาดคะเน การเดา และการใคร่ครวญแก้ปัญหา

3.2 **การละเล่นกับสังคม** เด็กจะกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในการเล่นร่วมกัน เป็นการละเล่นที่มีคุณค่าต่อเด็ก เด็กได้เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับคนอื่นที่ต้อง “ยอมรับกฎเกณฑ์” ของกลุ่มหรือสังคม

9.2.2 เพลงเด็ก

1. เพลงร้องเล่น

เพลงร้องเล่นเป็นบทเพลงที่ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ มีคำสัมผัสคล้องจองเป็นบทเพลงสั้น ๆ ที่ร้องได้ต่อเนื่องซ้ำไปซ้ำมา เนื้อเพลงร้องเล่นมักจะกล่าวถึงธรรมชาติ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีความหมายหรือไม่มี ความหมายก็ได้

2. เพลงล้อ

เด็กๆ มักมีอารมณ์ขัน เมื่อมองเห็นสิ่งที่แตกต่างผิดปกติธรรมดา ก็จะล้อเลียนเป็นการเล่นสนุก ๆ โดยร้องเป็นเพลง

3. การเปลี่ยนแปลงของเพลงเด็ก

สภาพแวดล้อมและลักษณะของครอบครัวเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคม ปัจจุบันเด็กจึงไม่มีโอกาสเล่นร้องเพลงเหมือนเด็กในสมัยก่อน เพลงเด็กได้นำมาใช้ในโรงเรียน ครูจึงแต่งเพลงประกอบบทเรียนโดยเทียบเคียงกับลักษณะของเพลงเด็ก ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นคำสัมผัสคล้องจอง จดจำง่าย เนื้อเพลงกล่าวถึงสิ่งที่จะสอนหรือสอดแทรกคุณธรรม เช่น การตรงต่อเวลา

9.2.3 ของเล่นของเด็ก

1. ของเล่นในท้องถิ่น

เด็กมีคุณสมบัติพิเศษคือ เป็นคนช่างสังเกต และรู้จักประดิษฐ์วัสดุเป็นของตนเอง เด็กรู้จักศึกษาสภาพแวดล้อมและนำมาใช้ประโยชน์ในการเล่น ซึ่งช่วยพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี

2. แง่คิดจากของเล่น

2.1 **ลักษณะครอบครัว** ของเล่นที่เด็กเล่นสะท้อนให้เห็นฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว ถ้าพ่อแม่ในชนบท จะประดิษฐ์วัสดุหรือให้เด็กเล่นตามแต่จะมีในธรรมชาติ และสถานที่รอบ ๆ ตัว นำมาเล่นโดดดัดแปลงตกแต่งให้เป็นของเล่นที่ใช้เล่นได้สนุกสนาน

2.2 **ลักษณะของเล่น** โดยทั่วไปของเล่นที่ทำจากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมของชนบท เป็นของเล่นที่เด็กรู้จักคิดประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ จากสิ่งของใกล้ตัว ของเล่นบางอย่าง ผู้ใหญ่ทำให้ลูกหลานเล่นกันตามฐานะความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ตอนที่ 9.3 การละเล่นผู้ใหญ่

9.3.1 เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน

1. ที่มาของการละเล่นเพลงและการละเล่นพื้นบ้าน

เพลงและการละเล่นพื้นบ้านไม่มีกำเนิดชัดเจน ไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันว่าเกิดเมื่อใด นักมนุษยวิทยาสันนิษฐานว่า เพลงและการละเล่นพื้นบ้านมีต้นเค้ามาจากการขับลำนำ การเต้น

รำ หรือการรำรำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้า และคลี่คลายพัฒนามาเป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานและพักผ่อนหย่อนใจ

2. ลักษณะและประเภทของเพลงพื้นบ้าน

2.1 เพลงร้องแสดงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด คือ

- 1) เพลงกล่อมเด็ก ใช้ร้องเพื่อให้เด็กนอนหลับ
- 2) เพลงปลอบเด็ก ผู้ใหญ่ร้องเพื่อปลอบหรือหยอกเด็ก
- 3) เพลงปฏิพากย์ เป็นเพลงโต้ตอบชายหญิง ร้องเกี่ยวพาราสี
- 4) เพลงร้องรำพัน เป็นเพลงร้องคนเดียว เนื้อเพลงพรรณนาอารมณ์

2.2 เพลงประกอบการละเล่น เป็นเพลงร้องประกอบการละเล่นในเทศกาล

2.3 เพลงประกอบพิธี เป็นเพลงใช้ร้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมรักษาโรค

- การละเล่นผู้ใหญ่มีบทบาทในการเสริมสร้างความสามัคคี และความร่วมมือกันในกลุ่มชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น

9.3.2 การละเล่นระบำรำฟ้อน

1. ลักษณะการละเล่นระบำรำฟ้อนของภาคต่าง ๆ

การละเล่นระบำรำฟ้อนของชาวบ้านในแต่ละถิ่นแต่ละภูมิภาคมีลักษณะเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจนจากลีลาการรำรำ ซึ่งแตกต่างกันตามความนิยมและเอกลักษณ์ของภูมิภาค

ภาคใต้ มีลีลาการรำรำที่ฉับไวตามทำนองเพลงและดนตรีของท้องถิ่น

ภาคเหนือ ฟ้อนต่าง ๆ มีลีลาอ่อนช้อย นุ่มนวล

ภาคอีสาน มีรำหรือเซิ้ง 2 แบบ คือ ภูมิภาคอีสานทั่วไปกับอีสานใต้ มีลีลาการเคลื่อนไหวตามท่วงทำนองจังหวะของดนตรีพื้นบ้าน

ภาคกลาง มีรำประกอบการเล่นขับร้องเพลง ใช้เครื่องดนตรีที่หาได้ง่ายนำมาเคาะประกอบเป็นจังหวะ

2. แง่คิดจากการละเล่นระบำรำฟ้อน

- **สภาพแวดล้อม** กล่าวคือ คนในท้องถิ่นแสดงกิริยาท่าทางการรำรำ การเซิ้ง การฟ้อน การเต้น สอดคล้องกับธรรมชาติที่แวดล้อมหรือที่พบเห็น
- **การประกอบอาชีพ** การละเล่นระบำรำฟ้อนในภูมิภาคต่าง ๆ สัมพันธ์กับอาชีพการทำมาหากินของชาวบ้าน
- **ค่านิยม** การรำรำของชาวบ้าน สะท้อนถึงค่านิยมของคนในสังคมเกษตรที่มีชีวิตเรียบง่ายในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

- **ความเชื่อ** การละเล่นระบำรำฟ้อนแสดงถึงความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับอาชีพ ดังเช่นการเล่นทรงซึ่งมีการรำรำประกอบ

3. การเปลี่ยนแปลงของการละเล่นระบำรำฟ้อน

สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต รวมทั้งการละเล่นระบำรำฟ้อนด้วยเช่นกัน การละเล่นระบำรำฟ้อนได้แปรสภาพกลายเป็น “การแสดง”

9.3.3 การละเล่นกีฬา

▪ การละเล่นที่ใช้ความสามารถเฉพาะตัว

การเล่นเอาชนะผู้อื่นได้ ผู้เล่นจะต้องฝึกฝนร่างกายให้แข็งแรงมีจิตใจกล้าหาญอดทน และมั่นใจตัวเอง พร้อมทั้งจะเล่นแข่งขันกับคนอื่น การละเล่นกีฬาบางอย่างใช้ผู้เล่นที่มีลักษณะและความสามารถเฉพาะตัวเป็นพิเศษ คือ การเล่นหัวล้านชนกัน

▪ การละเล่นกีฬาที่นำสัตว์มาแข่งขัน

สัตว์บางชนิดมีธรรมชาติที่จะเข้าต่อสู้กัน เช่น ไก่ ปลา กัด จิ้งหรีด กวาง เป็นต้น นำสัตว์เหล่านี้มาเล่นในบ่อนหรือสถานที่ตามแต่จะกำหนดกัน

▪ แง่คิดของการละเล่นกีฬา

3.1 **สภาพแวดล้อม** มีอิทธิพลต่อการละเล่นกีฬาในแต่ละท้องถิ่น ชุมชนริมน้ำภาคกลางฤดูกาลน้ำหลากเหมาะกับการแข่งเรือ ภาคอีสาน เล่นแข่งขันจุดบั้งไฟ

3.2 **ผู้เล่น** คนเล่นมักเป็นผู้ชาย เนื่องจากต้องใช้ทักษะ ความสามารถ การมีพลังกำลัง

3.3 **ค่านิยม** แสดงให้เห็นความนิยมในการเล่นแข่งขันเอาชนะอีกฝ่าย เป็นธรรมชาติของมนุษย์ จะเห็นได้ว่าสังคมไทยนิยมยกย่องคนเก่ง

3.4 **การประกอบอาชีพ** การละเล่นกีฬาบางอย่างได้คลี่คลายมาเป็นอาชีพที่มีรายได้ เช่น การชกมวย ชนวัว ไก่ชน

▪ การเปลี่ยนแปลงของการละเล่นกีฬา

การละเล่นกีฬาของคนไทยได้เปลี่ยนแปลงไปและรับการละเล่นของชาติตะวันตก เช่น กีฬาฟุตบอล วอลเลย์บอล เทนนิส คนไทยมีศิลปะการต่อสู้ที่สืบสานกันมาช้านาน เป็นการละเล่นที่แสดงเอกลักษณ์ประจำชาติ

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 การละเล่นได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางสังคม ด้านใดบ้าง

ตอบ สังคมมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างสรรค์การละเล่น ได้แก่ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม ลักษณะการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ แม้ว่าปัจจัยต่างๆ ทางสังคมมีผลกระทบ ทำให้การละเล่นเปลี่ยนแปลง แต่มีการละเล่นใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งก็ยังมีแนวคิดอย่าง

เดียวกันคือ ความสนุกสนานเพลิดเพลินและการรวมกลุ่มกัน เล่นโดยกำหนดวิธีการเล่นและรูปแบบตามความต้องการ

ข้อ 2 เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน มีที่มาและพัฒนาการอย่างไร

ตอบ มาจากกิจกรรมประกอบในพิธีกรรมต่างๆ และพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นกิจกรรมเล่นเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจ เป็นสมบัติของชาวบ้าน ถ่ายทอดกันปากต่อปาก ไม่มีบทและวิธีการเล่นตายตัว แต่ผันแปรไปตามผู้เล่น ผู้ร้อง ความนิยมของท้องถิ่น ฯลฯ

ข้อ 3 ของเล่นสะท้อนให้เห็นชีวิตและสังคมไทยอย่างไร

ตอบ ชี้ให้เห็นชีวิตในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ นำวัสดุต่างๆมาทำเป็นของเล่นมากมาย แสดงถึงการรู้จักสังเกตและการประดิษฐ์สร้างสรรค์ของเด็กไทย นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นฐานะความเป็นอยู่การประกอบอาชีพ ความรักและความอบอุ่นในครอบครัวไทยด้วย

ข้อ 4 การละเล่นระบำรำฟ้อน สื่อความหมายอย่างไร

ตอบ สื่อเอกลักษณ์ ในการแสดงออกด้วยการรำรำ ระบำ ฟ้อน เริง และเต้น มีลีลาท่าทางอย่างอิสระตามความสามารถเฉพาะตน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแสดงถึงสภาพแวดล้อม อาชีพ ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตไทยในภูมิภาคต่างๆ

ข้อ 5 การละเล่นกีฬาของไทย มีลักษณะเด่นอย่างไร

ตอบ แข่งขันเอาแพ้ ชนะ มีกติกา มีกรรมการตัดสิน มีกีฬาบางอย่างแข่งขันเพื่อความสนุกสนาน เช่น การเล่นส่ำในเทศกาลสงกรานต์

คนไทยเล่นกีฬาแข่งขันกันตามสภาพแวดล้อม ลักษณะผู้เล่น มีการนำสัตว์มาแข่งกันซึ่งเป็นแนวทางการประกอบอาชีพในปัจจุบัน คนไทยจำนวนมากนิยมเล่นกีฬาอย่างตะวันตกจนละเลยการอนุรักษ์การละเล่นกีฬาของไทย ทั้งๆ ที่เป็นศิลปะการต่อสู้ที่มีลักษณะเฉพาะของไทย

